

SOSIAL TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİNATINDA AİLƏ İNSTİTUTUNUN QORUNMASININ ƏHƏMİYYƏTİ

AYNUR BAĞIRLI

Sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: aynur_baghirl@gmail.com

Giriş

Ailə cəmiyyətin özəyi, özündə müəyyən dəyərlərin nəsil-dən-nəsilə ötürülməsinə təsir edən sosial instituttur. Ailə eyni zamanda, kiçik sosial qrup olaraq cəmiyyətə təsiredici qüvvəyə sahibdir. Hər bir ailə özünəməxsus dəyərlər toplusu ilə cəmiyyətin struktur olaraq əsasını təşkil edir. Ailə haqqında müxtəlif təriflər verilsə də, konkret bir tərif qəbul edilməmişdir. Ümumilikdə baxsaq isə sosioloji baxımdan deyə bilərik ki, ailə müəyyən qohumluq münasibəti ilə, qan bağı ilə bir-birinə bağlı olan insanlar qrupudur. Ərəbcə kökünə baxdıqda ailə sözünün mənası dayaq deməkdir.

Ailə sosioloji, psixoloji termin, cəmiyyətdə istifadə edilən ümumişlək ifadə olmaqla yanaşı siyasi xüsusiyyət daşıyır. Belə ki, ailə münasibətlərinin tənzimlənməsində hüquqi normaların tərtibi və tətbiqi bu anlayışın siyasi mahiyyətini açır. Ailənin rifahının yaxşılaşdırılması tədbirləri genişmiqyaslı, eyni zamanda kompleks xarakter daşıyır. Burada ölkələrin sosial, siyasi, iqtisadi tədbirləri məqalədə əksini tapmışdır.

Ailə anlayışı özündə hər bir ölkənin ailə siyasəti, erkən evlilik, reproduktiv sağlamlıq, boşanma, qohum nikah, rol bölgüsündə qeyri-sabitlik kimi problemləri özündə daşıyır. Erkən evlilik, reproduktiv sağlamlıq, boşanma və qohum nikahların gətirdiyi sosial problemlər açıqlanmış, həmçinin sosial problemlərin həlli öz əksini tapmışdır.

Cəmiyyətin özəyi olan ailə

Cəmiyyətin özəyi olan ailənin qorunması, tarixən dəyərlərin birləşdiyi ailə institutlarının gələcək nəsillərə çatdırılması, sağlam ailənin formalaşması, təbliği, gənclərin, cəmiyyətin inkişafında ailənin rolu həm də ailəni sosial təhlükəsizliyin təminatçısına çevirir. Ailə ilə bağlı aparılan siyasət dövlətlərin ailə institutlarına verdiyi önəmi ortaya çıxarır. Ailələrin qorunması üçün müxtəlif ölkələrdə müxtəlif sosial təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilir. Bunlar ailənin maddi cəhətdən təminatı ilə yanaşı ailə üzvlərinin mənəvi təminatını, sağlamlığını hədəfləyən tədbirlərdir. Doğum sayının aşağı olduğu ölkələr ailəni

dəstəkləyən proqramların icrasında daha maraqlıdır. Onlar ailənin nəsilartırma funksiyalarını açıq dəstəkləyir və sosial xərcləri buna yönəldərək, uşaq müavinətlərinin verilməsini təmin edir. Demografik cəhətdən stabil ölkələr isə ailə institutlarının qorunması üçün gənc ailələri dəstəkləyən proqramların icrasına daha maraqlıdır. Bu baxımdan ailə siyasətlərini müxtəlif kateqoriyalara bölmək olar. Ailənin maddi gəlirlərinin artırılmasına yönələn siyasətlər, ailə üzvlərinin təhsil baxımından inkişafını dəstəkləyən siyasətlər, həmçinin ailənin gücləndirilməsi üçün həyata keçirilən xidmətləri daxil etmək olar. Avropa ölkələrində ailə dəstəkləyici proqramlara vergi xərclərinin azaldılması da daxildir. Belə ki, işləməyən ailə üzvünə görə verginin azaldılması həyata keçirilir. Danimarkada bu sistem tətbiq edilir.

Ailəyə yanaşma

Ailəyə yanaşmanın tarixi inkişafı nəticəsində ailə hədəfli iki model mövcuddur. Birinci model- Ailə Teorisi, ikinci model-Ailə terapiya modeli. Ailəyə yanaşmada 3 təməl yanaşma var.

1. Funksional yanaşma;
2. Sembolik yanaşma;
3. İnkişafedici yanaşma;

Bu yanaşmalardan başqa ailə institutuna "Ümumi sistemlər nəzəriyyəsi" əsasında yanaşılmışdır. Bu nəzəriyyə əsasında ailəyə birbaşa və bilavasitə təsir edən sistemlərin ailə ilə əlaqələnməsi və təsirlənməsinə diqqət yetirilir.

Sosial sistem kimi ailə dəyərləri beş əsas sistemi özündə birləşdirir.

- Ailə üzvləri arasında bağlılıq;

Ailəni üzvlərinin hər birinin qərarları və davranışları digər üzvlərin müqəddəratına birbaşa, yaxud bilavasitə təsir edir.

- Ailə sərhədləri;

Hər bir ailənin öz sərhədləri və dəyərləri mövcuddur. Ailədəki fərdlərin seçimləri və maraqları bu sərhədlər əsasında formalaşır. Sərhədlərə uyğunlaşma fərdlərin bir-birinə bağlanması və bir qrup olaraq bir-birlərini qəbullanmasında müsbət təsir göstərir.

- Enerji təsirlənməsi;

Ailənin sərhədlərinin olmasına baxmayaraq ətraf

mühitdə baş verən bəzi hadisələr fərdlərə və ümumilikdə ailəyə təsir edə bilər. Bunu daha aydın izah etmək üçün bir neçə nümunə qeyd etmək olar: COVID 19 pandemiyasının yayılması, iqtisadi inflyasiya və bu kimi bir çox faktları qeyd edə bilərik.

- Tarazlıqlı davranış;

Ailədə uyğunlaşmanın olmasını ifadə edən anlayış ifadə edir. Bəzən bu davranış həddən artıq olduqda və ya olması lazım olan zamanlarda olmadıqda disfunkionallıq meydana gələ bilər.

- Hədəfi yönümlü davranış;

Ailənin müəyyən ümumi hədəfləri olması ailədə güvən, sevgi, bağlılıq hisslərinin artmasına, inkişafına şərait yaradır.

Ailə aşağıdakı xüsusiyyətlərə görə tiplərə bölünür:

- Böyüklüyünə görə:

o Mürəkkəb ailə

o Nuklear ailə

- Yerləşdiyi yerə görə:

o Şəhərdə yaşayan

o Regionlarda yaşayan

o Kənddə yaşayan

o Gecəqonduda yaşayan [9, s 143, 147]

Azərbaycan hökuməti və ailə institutu

Azərbaycan hökuməti də ailə institutunun saxlanılması, onun möhkəmləndirilməsi üçün çoxsaylı tədbirlər həyata keçirir. Gücləndirmə siyasəti daha çox uşaqların dünyaya gəlməsi zamanı reallaşan tədbirlər hesab edilə bilər. Yeni uşağın dünyaya gələn zaman anaya verilən analıq məzuniyyəti (ataya da məzuniyyətin verilməsi müzakirə edilir) verilir. Ana övladın dünyaya gəlməsindən öncə və sonrakı iki ay müddətində işdən analıq məzuniyyətinə buraxılır. Bu ananın sağlamlığı ilə yanaşı maddi cəhətdən də xərclərin qarşılınması prosesini dəstəkləyir. Ataya məzuniyyətin verilməsi məsuliyyət və rol bölgüsü baxımından çox əhəmiyyətlidir. Ailə anlayışı siyasi baxımdan mövcudluğu bir sıra sosial problemlərin mövcudluğunun açılmasına və problemlərin həllinin araşdırılmasına imkanlar açır.

Azərbaycanda ailə siyasətinin əsas istiqaməti ailələrin dağılmasının qarşısını almaq, onları böhran vəziyyətindən çıxarmaq, yaxud onların bu vəziyyətə gəlməmələri üçün sistemli tədbirlər reallaşdırmaqdır. Bu istiqamətdə ilkin addım qızların təhsildən yayınmasının qarşısının alınmasıdır. Bu, həm də qızların erkən nigaha daxil olmalarının qarşısını alır. Ailəyə mənəvi dəstək istiqamətli və yönləndirməyə xidmət edən istiqamətlərdən biri Ailə terapiyalarının aparılmasıdır. Bir çox gənc ailələrin rol bölgülərini düzgün

anlaması və boşanma ilə nəticələnməyən ailə həyatı üçün ailə terapiyalarının əhəmiyyəti böyükdür. Ənənəvi Azərbaycan ailəsi müəyyən dəyişikliklərə məruz qalmadığı zamanlar bu funksiyaları daha çox ailə böyükləri icra edir, gənc ailənin özlərini təsdiq edənə qədər onlara mənəvi dəstək olurdu. Hazırda mediasiya prosesində münaqişəli ailələrlə iş aparılır. Fikrimizcə, bu prosesi evlilikdən öncə və evliliyin ilk illərində xüsusi ailə psixoloqları yaxud sosial işçilər söhbət apararaq müəyyən qədər həll edə bilər. Gənclər ailə həyatı ilə bağlı maarifləndirilməli, onun çətinlikləri və böhranlı vəziyyət şəraitində tərəflərin daha az zərər çəkməsinə ailənin möhkəmlənməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Dünyaya gələn hər bir uşağın sülh, təhlükəsizlik şəraitində yaşamaq hüququ vardır. Bu, ilk növbədə sağlam ailə mühitində mümkündür. Uşaqların yaşayış şəraiti onların tam fiziki, əqli və mənəvi inkişafını təmin etməlidir. Uşaqları böyüdən valideynlərin fiziki və psixi sağlamlığı, uşaqların qayğısına qalmaq səriştələrinin olması uşaqların yararlı gənclər kimi yetişməsində xüsusi rola malikdir. Həmçinin təklif edərdik ki, yeni ana-ata olacaq gənclər üçün məsuliyyət təlimləri keçirilsin. Bu, onların uşaqla rəftarını, yeni doğulmuş uşaqlarla iş zamanı qarşılaşdıqları çətinlikləri asanlıqla aşmağa köməkçi vasitə olacaqdır.

Dəmək olar, bir çox ölkələrdə uşaqları dəstəkləyən proqramlar, sosial təhlükəsizlik tədbirləri mövcuddur. Azərbaycanda hazırda uşaqlar dünyaya gələrkən verilən müavinətlər, məktəb illərində onların dövlət məktəblərində ödənişsiz təhsili, kitablarla təminatı, sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin universitet təhsilləri zamanı ödənişdən azad olunması, valideyn himayəsindən məhrum tələbələrin ödənişdən azad edilməsi və s. kimi güzəştlər edilir. Həmçinin aztəminatlı ailələrin ünvanlı dövlət sosial yardımını ilə təminatı 2006-cı il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmiş və iyulun 1-dən fəaliyyətə başlamış “Ünvanlı dövlət sosial yardımına haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən həyata keçirilir. Azəmtinatlı ailələrə yardımlar edilir. Bu daha çox maddi təminat üçündür. Ailələrin özünəməşğulluq layihələri vardır və son illər daha aktualdır.

Ailə institutunun qorunmasında maddi tərəflə bərabər mənəvi istiqamətin rolu böyükdür. Azərbaycanda ailə dəyərlərinin qorunması üçün təhsil müəssisələri ilə ailələr arasında qarşılıqlı iş prosesinin aparılması işinə diqqət yetirilir. Ənənəvi ailə modelinin iflasa uğramaması üçün bu əlaqənin dərinləşməsinə imkan tanınmalı, ailə dəyərlərimizin təbliğinə geniş yer verilməlidir. İctimaiyyətə sirayət

edən kanallarda daha çox yerin nümunəvi ailələrə verilməsi, onların təbliği aparılmalıdır. Azərbaycanda Ailə, qadın və uşaq problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin nümunəvi ailələrlə bağlı apardığı layihə diqqətə layiqdir.

Ailədaxili zorakılığın səbəbləri, onların araşdırılması və aradan qaldırılması yolları ilə bağlı vahid proqramın mövcud olması, fikrimizcə işin həllinə kömək edir. Belə ki, ailədaxili zorakılığın nəticələrini həmin ailədə böyüyən uşaq bərabər bütün cəmiyyət ödəməli olur. Bu baxımdan bu zorakılıq halları üçün vahid mübarizə metodu, ictimai qınaq, maarifləndirmə tədbirlərinin reallaşması vacibdir. Azərbaycanda ailə dəyərlərinin möhkəmləndirilməsi üçün "Azərbaycan ailəsi" qısametrajlı filmi çəkilmişdir [4, s 63].

Gender bərabərliyi

Gender bərabərliyi ilə bağlı respublikamızda çoxsaylı tədbirlər icra edilir. Genderlə bağlı müvafiq qanun qəbul edilmiş, kişi və qadınların həyatın istənilən sahəsində bərabər imkanlardan istifadə etmələri üçün işlər həyata keçirilmişdir. Qadınların iqtisadi cəhətdən azadlığı ailədaxili zorakılığın, rol bölgüsünün daha ədalətli olmasının, həm də ailənin iqtisadi rahatlığının qarantıyası olur. Həmçinin belə ailələrdə erkən nigah faktları da azalır. Erkən nigahlarla mübarizə aparılır, əvvəlki illərlə müqayisədə ailələr erkən nigahda daha az maraqlıdırlar.

Azərbaycan nümunəsinə diqqət etsək, gənc ailələrin mənzil təminatı üçün bir neçə istiqamət təklif edilir. Sosial evlər layihəsi artıq bir neçə ildir istifadə edilir. Güzəştli şərtlərlə verilən evlər onları yaşayış yeri ilə təmin olunmalarına kömək edir, daha ucuz və ailə büdcələrinə uyğun məskunlaşma yerləri əldə etmələrinə kömək edir. Dövlət ipoteka kreditləri isə 8% və 4%-lə kreditlər təklif edir. Bunlar hər biri ailələrin evsiz qalmasına kömək edən sosial xidmət formalarıdır. Ailənin gündəlik fəaliyyət tərzinin dəyişməsi onun deformasiyaya uğramasına gətirib çıxarır. Erkən nikaha girənlərin çoxu da məhz kəndlərdə yaşayır. Deformasiya prosesi isə sürətli şəkildə şəhərlərdə gedir. [10].

Avropa ölkələrində ailə siyasəti

Avropa ölkələrində ailə siyasəti keçid dövrünü yaşamaqdadır. Ailənin qorunması və doğulan uşaqların sayının artırılması üçün böyük miqdarda yatırım edilmişdir. Xüsusən Almaniyada 3 və məktəbə başlama yaşı arasında olan uşaqlar üçün baxım xidmətləri həyata keçirilir. Bu uşaqların 90 %-dən çoxu

baxım xidmətlərinə gedir. Uşaqlara sayına uyğun alıq ödəmələrin ödənilir. Almaniyada evlilikdən kənar birlikdə yaşam mövcuddur. Bu qanuni baxımdan tənzimlənmir.

İsveçdə ailə siyasəti bütün fərdlərə qarşı yönəlikdir. Skandinaviya modelinin ilk nümunəsi İsveçdə olmuşdur. Ailə siyasəti çərçivəsində yardımlar vergilərin azaldılması yönündə deyil, məktəb, baxçalarda və digər xidmətlərlə təmin olaraq təşkil edilir [12].

Macarıstanda ailə siyasəti ailə haqqında qanunlar əsasında qurulur. Eyni zamanda Macarıstanda ailə dəyərlərinin qalıcılığı digər Avropa ölkələrindən daha yüksəkdir [13].

Böyük Britaniyada ailəyə sosial yardımlar bütün fərdləri əhatə etmir. Ən ehtiyacılı ailələri əhatə edir. Əsasən vergilərdə güzəştlər həyata keçirilir. İşsizlikdən əziyyət çəkən şəxslərin məşğulluğunun təminatına diqqət ayrılır [14].

Ailə siyasətinə aşağıdakı yanaşmaları qeyd edə bilərik: Uzunmüddətli valideynlik məzuniyyəti; Yarımqat məşğulluq xidməti; Çox sayda uşaq bağçası, körpələr evi; Az iş saati [15].

Azərbaycanda Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi tərəfindən aparılan sorğuların nəticəsində respondentlərin əksəriyyəti mövcud ailə mühitinə 1-6 ay arasında uyğunlaşdığını bildirmişdir. Psixoloqların rəyinə əsasən ailənin adaptasiya prosesinin ailə üzvlərinə görə öznəməxsusluğu vardır. Prosesin uzadılması və ya tezləşməsi kimi müdaxilələr problemlərə, ailələrin dağılmasına gətirib çıxarır [3, s21].

Nəticə

Cəmiyyətin özəyi olan ailə dəyər və təsir baxımından geniş əhatə dairəsinə sahibdir. Beləliklə, ailə obyektli siyasət vacib rol oynayır. Aşağıdakı nəticələr məqalə əsasında çıxmışdır: - Ailə sosioloji, psixoloji termin, cəmiyyətdə istifadə edilən ümumişlək ifadə olmaqla yanaşı siyasi xüsusiyyət daşıyır; - Azərbaycan hökuməti də ailə institutunun saxlanması, onun möhkəmləndirilməsi üçün gücləndirmə siyasəti həyata keçirir. Xüsusən uşaq müdafiəsi sahəsində. - Ailəyə yanaşmanın tarixi inkişafı nəticəsində ailə hədəfli iki model, Birinci model; - Ailə Teoriyası, ikinci model-Ailə terapiya modeli, ailəyə yanaşmada 3 təməl yanaşma mövcuddur; - Avropa ölkələrində ailə siyasəti əsasında ailənin qorunması və doğulan uşaqların sayının artırılması üçün böyük miqdarda yatırım edilmişdir.

Açar sözlər: *Ailə, ailə siyasəti, ailənin tipləri və növləri, dünyada və ölkəmizdə ailə siyasəti.*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Aynur Sofiyeva: "Bu gün Azərbaycan ailəsində yaşanan problemlər bütün dünyanın problemləridir" // <http://old.525.az/view>

2. *Alternativ qayğı və uşaq müdafiə sistemi barədə AQUPDK-da seminar keçirilmişdir* // <http://scfwca.gov.az>

3. *Azərbaycanda mövcud ailə münasibətləri sosial-psixoloji təhlil, s 21*

4. *Azərbaycan Respublikasında ailə, qadın və uşaq məsələlərinin inkişaf perspektivləri h.hüseyno-va bakıdövlət universiteti, s 63* : <http://static.bsu.az/w8/Xeberler%20Jurnali/Sosial%202009%203/62-70.pdf>

5. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. *Sosial psixologiya. Bakı: Qapp, Poliqraf korporasiyası, 2003, 365 s.*

6. "Gender bərabərliyi: de-yure və de-fakto gender bərabərliyinin təmin olunması" mövzusunda VÜ konfransı // <http://www.heydar-aliyev-foundation.org>

7. Nigar İxtiyarqızı. *Xeyriyyəçilik və sponsorluqla bağlı qanun lazımdır* // <http://www.hafta-ichi.az>

8. *Zorakılıq və cinayətin qurbanı olan uşaq və gənclərlə psixo-sosial reabilitasiya işinin təşkili üzrə bələdçi. B.: 2011, 123 s.*

9. *Ailə anlayışına kurumsal baxış, Saliha Hallaç, Fatma Öz Psikiatriyada güncel yaklaşımlar, 2013 s 143, 147*

10. *Ailə sağlam cəmiyyətin və güclü dövlətin təməlidir:* http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2011/aprel/170916.htm

11. *Семья как объект и субъект социальной политики* // <http://kontrolnaja.ru/dir/sociology/>

12. *Family Policies: Germany (2014)* <https://npistanbul.com/aile-universitesi/aile-tipleri-nelerdir>

13. *Family Policies: Sweden (2014)* <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-sweden-2014/>

14. *Family Policies: United Kingdom* <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-united-kingdom-2014/#:~:text=Historically%2C%20family%20policies%20in%20the,of%20childcare%20was%20market%2Dbased.>

15. *Müasir dövlət ailə siyasəti, Sosial tədqiqatlar mərkəzi:* <https://stm.az/storage/common/1667393060.AILE%20-AQUPDK-familistik%20tedqiqatlar.pdf>

Айнур Багирли

ЗНАЧЕНИЕ СОХРАНЕНИЯ ИНСТИТУТА СЕМЬИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ

РЕЗЮМЕ:

В статье по структуре семьи с разных сторон ее делят на типы и упоминают типы семьи. В то же время связь теории систем с концепцией семьи находит отражение в этапах исторического развития подхода к семье. Защита семьи, являющейся ядром общества, передача института семьи, где исторически объединяются ценности, будущим поколениям, формирование и продвижение здоровой семьи, роль семьи в развитии молодежи и общества, государственная политика и внешняя политика в этой сфере. Была подчеркнута взаимосвязь между семейной политикой и тем значением, которое государства придают семейным институтам.

Ключевые слова: *Семья, семейная политика, виды и виды семьи, семейная политика в мире и в нашей стране.*

Aynur Baghirli

THE IMPORTANCE OF PRESERVING THE FAMILY INSTITUTION IN PROVIDING SOCIAL SECURITY

SUMMARY:

In the article, according to the structure of the family, it is divided into types from different sides and the types of the family are mentioned. At the same time, the connection between the theory of systems and the concept of family is reflected in the historical development stages of the approach to the family. The protection of the family, which is the core of the society, the transmission of the family institutes, where historically the values are united, to the future generations, the formation and promotion of a healthy family, the role of the family in the development of the youth and the society, state policy and foreign policy in this area were discussed. The relationship between the family policy and the importance given to family institutions by the states has been emphasized.

Keywords: *Family, family policy, types and types of family, family policy in the world and in our country.*